

Артем Володимирович Коваленко

Кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький)

ORCID: 0000-0003-3665-0147, e-mail: new4or@gmail.com

**Експертне дослідження доказів
у кримінальному провадженні**

Статтю присвячено з'ясуванню сутності експертного дослідження доказів як складової доказової діяльності у кримінальному провадженні. Визначено, що суб'єктами експертного дослідження доказів є уповноважені суб'єкти доказування, які ініціюють проведення судової експертизи, отримують і оцінюють висновок експерта та через призму його змісту пізнають направлені на дослідження об'єкти, тобто здійснюють їх експертне дослідження. Наголошено, що об'єктами дослідження є матеріалізовані джерела доказової інформації, які на момент проведення експертизи, як правило, мають статус процесуальних джерел доказів. Предметом експертного дослідження доказів у кримінальному провадженні визнано криміналістично значущу інформацію, яку несе певне матеріалізоване джерело, що було направлено для проведення судової експертизи.

Ключові слова: *судова експертиза; доказування; досудове розслідування; судовий розгляд; дослідження доказів; експертне дослідження; висновок експерта.*

Постановка проблеми. У межах здійснення доказової діяльності в кримінальному провадженні уповноважені суб'єкти на основі належним чином зібраних, перевірених та оцінених доказів встановлюють обставини, які мають значення для кримінального провадження. Для того, щоб успішно використати з цією метою певний доказ, суб'єкт доказування спочатку має ознайомитися з джерелом цих фактичних даних та пізнати інформацію, яку воно несе, тобто здійснити його дослідження. У багатьох випадках належне опрацювання джерела інформації, з'ясування та розуміння відомостей, які у ньому містяться, потребує від суб'єктів доказування використання відсутніх у них специфічних знань та навичок у певних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. У таких ситуаціях до процесу дослідження доказів залучаються носії

спеціальних знань — обізнані особи. Однією із процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є судова експертиза, проведення якої може бути ініційоване уповноваженими особами як під час досудового розслідування, так і у межах судового розгляду. Унаслідок проведення судової експертизи та наступного дослідження висновку експерта, складеного за її результатами, суб'єкти доказування отримують нову або додаткову інформацію з направлено-го експертові об'єкта-носія та з'ясовують зміст цієї доказової інформації. Тому цей пізнавальний процес варто визнати специфічною формою дослідження доказів. Водночас, на нашу думку, дослідження доказів суб'єктами доказування та дослідження судовим експертом направлених йому об'єктів є різними формами процесуальної діяльності та потребують розмежування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти використання судових експертиз як засобу доказування у своїх працях розглядали А. Ф. Волобуєв, Г. К. Авдеева, В. В. Бажанюк, О. В. Баулін, В. С. Бондар, В. В. Вапнярчук, В. Г. Гончаренко, В. Г. Дрозд, В. А. Журавель, О. В. Капліна, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, В. К. Лисиченко, Н. В. Нестор, І. В. Пиріг, Г. В. Прохоров-Лукін, О. Г. Рувін, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Р. Л. Степанюк, А. М. Тимчишин, М. Г. Щербаковський, В. Ю. Шепітько та інші вітчизняні науковці. Утім, питання сутності експертного дослідження доказів та його місця в структурі діяльності кримінального процесуального доказування лишаються дискусійними, що додатково підкреслює актуальність теми цієї статті.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування сутності експертного дослідження доказів як складової доказової діяльності у кримінальному провадженні.

Викладення основного матеріалу. На законодавчому рівні зміст судової експертизи визначено у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Варто зауважити, що висновки судових експертів використовуються у всіх формах судочинства і положення Закону України «Про судову експертизу» у даному контексті є універсальними. Через це, кримінальне процесуальне розуміння судової експертизи та її місце у структурі кримінального процесуального доказування потребують уточнення.

КПК України не містить окремого визначення поняття судової експертизи і натомість регулює відносини щодо її ініціювання, регламентує процесуальний статус експерта, встановлює вимоги до висновку експертизи та закріплює способи його використання у кримінальному провадженні. При цьому, процесуальний статус судової експертизи та дій уповноважених суб'єктів щодо ініціювання її проведення у кримінальному провадженні лишається дискусійним.

У цьому питанні ми підтримуємо позицію І. В. Пиріга, який вважає, що судову експертизу, яка проводиться судовим експертом, не варто ототожнювати зі слідчою (розшуковою) дією, передбаченою ст. 242—243 КПК України [2, с. 59]. Згадана слідча (розшукова) дія проводиться уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення — слідчим, дізнавачем чи прокурором, та полягає у підготовці матеріалів, складанні та направленні суб'єктові судово-експертної діяльності відповідної вмотивованої постанови та об'єктів дослідження. Своєю чергою судовий експерт не є суб'єктом, уповноваженим на проведення слідчих (розшукових) дій у розумінні ст. 223 КПК України, та не діє в інтересах сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Вказаний учасник кримінального провадження, діючи самостійно та без втручання з боку сторони обвинувачення, проводить судову експертизу, у межах якої досліджує матеріальні об'єкти, що були йому надані, та з використанням власних спеціальних знань і навичок отримує від них необхідні вихідні дані, відповідно поставлених перед ним питань. За результатами проведеного дослідження експерт складає висновок та направляє його ініціатору проведення експертизи. Саме цей висновок надалі може використовуватися у доказуванні, проте без участі судового експерта. До того ж як було зазначено вище, судово-експертне дослідження може бути проведене у межах інших форм судочинства: адміністративного, цивільного та господарського, у той час як слідчі (розшукові) дії є унікальним для кримінального провадження способом збирання та перевірки доказів.

Проведення судової експертизи є специфічною формою саме процесуальної діяльності, адже ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає, що вона спрямована виключно на вирішення питань, які є або будуть предметом судового розгляду. Дослідження, які проводяться судовими експертами поза межами судових проваджень, прийнято називати «позасудовими експертизами» [3] або просто «експертними дослідженнями» [4].

Ця обставина створює певну плутанину, адже, як зауважує С. Перлін, «фактично, судова експертиза і є експертним дослідженням». При цьому непроцесуальні експертні дослідження він називає «експертними дослідженнями у вузькому значенні» та наполягає на їх розмежуванні з судовими експертизами. Погоджуємося з цитованим вище автором у тому сенсі, що судова експертиза проводиться тільки у судовому провадженні за зверненням спеціально уповноваженого суб'єкта, у той час як «експертні дослідження у вузькому значенні» мають місце в усіх інших випадках, не пов'язаних із судочинством [5, с. 285].

Стосовно даної проблеми Н. І. Клименко зазначала, що судові та несудові експертизи різняться насамперед тим, що для перших із них чинне законодавство встановлює права й обов'язки осіб, котрі беруть участь у їх проведенні, їх правовідносини з іншими учасниками процесу, зміст основних процесуальних документів, які при цьому складаються, та інші питання, пов'язані з порядком залучення експерта, призначення й проведення експертизи [3, с. 425]. Дійсно, експерт, відповідно

до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, є учасником кримінального провадження, його процесуальне положення регламентоване ст. 69—70 КПК України. Тому, у кримінальному (і не тільки) судочинстві він здійснює саме процесуальну діяльність, яка, утім, відрізняється від діяльності суб'єктів доказування у таких процесах.

Наголосимо, що виходячи з аналогічних міркувань доцільно також розмежовувати проведення судової експертизи судовим експертом та процесуальні рішення слідчого судді та суду, а також дії сторони захисту чи потерпілого щодо ініціювання експертного дослідження. З огляду на викладене, під «проведенням судової експертизи» доцільно розуміти власне процес судово-експертного дослідження, передбачений ст. 1 Закону України «Про судову експертизу». Даний термін не включає у себе процесуальних дій та рішень уповноважених суб'єктів доказування щодо ініціювання проведення експертизи.

Призначення судової експертизи стороною обвинувачення в порядку ст.ст. 242, 243 КПК України є слідчою (розшуковою) дією; процедури призначення експертизи слідчим суддею (ст. 244 КПК України) та судом (ст. 332 КПК України) — є процесуальними судовими діями згаданих суб'єктів; процедура замовлення експертизи та отримання висновку експерта іншими суб'єктами на договірних засадах — відповідно процесуальними діями сторони захисту, потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Спільним терміном для перелічених процедур є «ініціювання проведення судової експертизи». Своєю чергою проведення судової експертизи є окремою специфічною формою процесуальної діяльності, яка полягає у здійсненні судовим експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо дослідження об'єктів з метою надання висновку з питань, які є або будуть предметом судового розгляду.

Безпосередньою метою застосування суб'єктами доказування описаних вище процедур є отримання (формування) нового процесуального джерела доказів — висновку експерта. Водночас, з урахуванням інформаційної природи таких висновків та їх специфічної ролі у кримінальному процесуальному доказуванні, зауважимо, що основною метою ініціювання проведення судової експертизи є отримання нової (додаткової) інформації про об'єкти, які направляються на дослідження.

Але, дослідження доказів у кримінальному провадженні відбувається не миттєво. Пізнання суб'єктом доказування інформації, яка міститься у певному джерелі, здійснюється поступово: когнітивні процеси дослідження доказу розпочинаються у момент первинного виявлення джерела потенційно доказової інформації та продовжуються зі збиранням (закріпленням у належну процесуальну форму) та використанням доказу. Зокрема, кожен новий зібраний (отриманий, поданий судові) і досліджений доказ здатний вплинути на розуміння суб'єктом доказування інших, раніше зібраних даних. Тобто, когнітивні процеси з'ясування змісту та доказового значення певної інформації повторюються у свідомості суб'єкта доказування кожного разу, коли наступний досліджений доказ впливає на розуміння попередніх [6, с. 321].

Висновок експерта в описаному механізмі відіграє специфічну роль, адже назване процесуальне джерело доказів містить інформацію про певні направлені на судову експертизу об'єкти і має доказове значення виключно у сукупності з ними та в контексті їх правильного розуміння. Як похідний доказ, висновок експерта не може бути використаний у кримінальному провадженні окремо від первинних доказів, що були направлені експертів для дослідження. Так, навіть якщо у межах проведення судової експертизи об'єкт її дослідження буде знищено або суттєво видозмінено, отриманий за її результатами висновок може бути використаний саме як джерело інформації про цей об'єкт.

Через це судова експертиза, як єдиний, передбачений законом спосіб отримання висновку експерта, у першу чергу, спрямована на перевірку, уточнення та розширення раніше отриманих у кримінальному провадженні відомостей. Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, проведення судової експертизи ініціюється у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Пізнавальна сутність цієї процесуальної дії полягає у можливості суб'єктів її ініціювання та інших осіб (які ознайомлюються зі змістом висновку експерта) отримати завдяки наявним у судового експерта спеціальним знанням нові або додаткові відомості про об'єкти, направлені на дослідження.

З огляду на встановлені ст. 26 КПК України засади диспозитивності, суб'єкти доказування приймають рішення про доцільність ініціювання проведення тієї чи іншої судової експертизи на власний розсуд, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 242 КПК України. Проте і обов'язкові, в розумінні згаданої норми, судові експертизи не є, строго кажучи, єдиним способом отримання відповідної інформації. Так, наприклад, відомості про причини смерті особи можуть бути отримані із протоколу паталого-анатомічного обстеження; дані про тяжкість та характер тілесних ушкоджень, про психічний стан підозрюваного (обвинуваченого) — з медичної документації тощо. В описаних випадках висновок за результатами проведення судової експертизи є обов'язковим, але не єдиним можливим джерелом таких даних. До того ж з урахуванням положення ч. 2 ст. 94 КПК України про те, що жоден доказ не має наперед встановленої сили, зауважимо, що будь-яка суттєва для кримінального провадження обставина за загальним правилом має підтверджуватися (або спростовуватися) декількома різними доказами. Не даремно Верховний Суд України свого часу наголошував, що висновок експерта не має переваги над іншими джерелами доказів, а його перевірка й оцінка мають включати з'ясування його обґрунтованості та узгодженості з іншими доказами у провадженні [7].

Тож, проведення судової експертизи, за загальним правилом, ініціюється уповноваженими суб'єктами доказування на їх власний розсуд. Так, якщо у межах попереднього дослідження певного джерела доказової інформації суб'єкт доказування виявить ознаки, правильне розуміння яких потребує застосування спеціальних знань, він може

прийняти рішення про направлення такого об'єкта для проведення судової експертизи. Отриманий висновок міститиме певні нові для ініціатора експертизи, відомості про направлений на дослідження об'єкт, які здатні суттєво вплинути на розуміння та оцінку цього джерела доказової інформації. Схожа ситуація можлива і під час судового розгляду, де унаслідок подання судові та дослідження певного доказу у сторін провадження чи потерпілого можуть виникнути питання до його змісту, вирішення яких потребує застосування спеціальних знань. У такому випадку вказані особи можуть заявити клопотання про призначення судом відповідної судової експертизи (ст.ст. 242, 332 КПК України). До того жв окремих визначених законом випадках, суд може проявити ініціативу та призначити експертизу на власний розсуд.

З урахуванням наведеного, механізм використання судових експертиз (та їх висновків) у кримінальному процесуальному доказуванні ми вбачаємо таким. За результатами попереднього або судового дослідження певного доказу (джерела доказової інформації), у суб'єкта доказування формується внутрішнє переконання про те, що для належного розуміння ознак та інформаційного наповнення такого об'єкта необхідне застосування спеціальних знань, які у нього відсутні, а залучення спеціаліста до проведення відповідних процесуальних дій є недостатнім; або, проведення судової експертизи для належного дослідження такого об'єкта є обов'язковим відповідно до вимог закону. На підставі згаданого внутрішнього переконання, уповноважений суб'єкт приймає рішення про ініціювання проведення судової експертизи, та реалізує його шляхом учинення відповідних, передбачених законом, процесуальних дій. Надалі, після проведення суб'єктом судово-експертної діяльності судової експертизи, суб'єкт доказування отримує висновок експерта, досліджує його як письмовий документ (з'ясовує його зміст, перевіряє та оцінює), та здійснює повторне дослідження оригінального доказу (джерела доказової інформації) з урахуванням відомостей, які містяться у висновку. Таке повторне дослідження може бути як повністю когнітивним (суб'єкт доказування переосмислює інформаційний зміст доказу з урахуванням нових даних), так і інструментальним (суб'єкт доказування ще раз вчиняє практичні дії для його дослідження — оглядає, вимірює, читає тощо). Отже, ініціювання проведення судової експертизи та дослідження висновку за її результатами спрямовані на отримання суб'єктами доказування додаткових відомостей про певні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні. Самостійного (окремого від досліджуваних об'єктів) доказового значення указані процесуальні дії не мають.

З огляду на єдину цільову спрямованість та взаємозалежність описаних дій суб'єктів доказування, вважаємо за доцільне об'єднати їх під загальною назвою «експертне дослідження доказів». Вказана форма дослідження є додатковою (у випадку обов'язкових експертиз) і факультативною (в усіх інших випадках) по відношенню до попереднього і судового дослідження.

Зауважимо, що судовий експерт не є суб'єктом такої діяльності, а поняття «експертне дослідження доказів» та «судова експертиза» не є рівнозначними. Дослідження доказів полягає в ознайомленні з певним джерелом доказової інформації, отриманні інформації та з'ясуванні її змісту, а також у перевірці та оцінці здобутих таким чином фактичних даних [6, с. 325]. Указана складова доказування реалізується уповноваженими особами — стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слідчим суддею та судом.

Перелічені суб'єкти відповідно до своїх процесуальних функцій та інтересів досліджують джерела доказової інформації, пізнають фактичні дані, які вони несуть, беруть участь у встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження, формують на основі цих обставин власні правові позиції щодо предмету кримінально-правового спору та приймають певні рішення або аргументовано доводять свої позиції суб'єктам їх прийняття.

Судовий експерт не є суб'єктом доказування і виконує у кримінальному провадженні додаткову функцію, спрямовану на забезпечення здійснення процесу доказування [8, с. 234]. Вказаний учасник кримінального провадження не має власного або представницького інтересу у вирішенні кримінально-правового конфлікту, однак має низку інтересів процесуальних, а також права та обов'язки, спрямовані на забезпечення належного руху кримінального провадження та реалізацію його загальних завдань, викладених у ст. 2 КПК України [9, с. 360]. На відміну від слідчого, прокурора та сторони захисту експерт не уповноважений збирати докази [10, с. 187], не бере самостійної та ініціативної участі у встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Судові експертизи проводяться виключно за ініціативи уповноважених суб'єктів доказування, експерти не мають права проводити їх на власний розсуд. Перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та питання, які ставляться перед експертом, обираються суб'єктом ініціювання експертизи виходячи з обставин кримінального провадження (хоча експерт може вийти за межі поставлених перед ним питань на підставі п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України). До того ж відповідно до ч. 9 ст. 101 КПК України, висновок експерта передається суб'єктові, який ініціював проведення судової експертизи. Далі цей суб'єкт ознайомлюється зі змістом висновку, перевіряє, оцінює та приймає рішення про доцільність його подальшого використання як доказу. У свою чергу, судовий експерт не має жодного впливу на те, чи буде його висновок використаний у кримінальному провадженні та яким чином. У межах експертного дослідження доказів він виступає таким собі «посередником» між фактичними даними, які містяться у направленому на його дослідження об'єкті, та свідомістю суб'єкта доказування (ініціатора проведення експертизи), якому не вистачає власних знань для отримання та належного опрацювання такої інформації.

Тому, на нашу думку, суб'єктами експертного дослідження доказів є саме суб'єкти доказування, які мають право ініціювати проведення судової експертизи та використовувати у доказуванні висновки експерта: це сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та суд. Указані учасники кримінального провадження ініціюють проведення судової експертизи, отримують висновки експерта за результатами її проведення та досліджують певні докази з урахуванням змісту отриманих висновків. Водночас, слідчий суддя не є суб'єктом експертного дослідження доказів, адже він не може самостійно призначити проведення судової експертизи, і лише бере участь у процедурі її ініціювання стороною захисту в порядку ст. 244 КПК України.

Варто також наголосити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство жодним чином не забороняє суб'єктам доказування звертатися до суб'єктів експертної діяльності для отримання висновків за результатами непроцесуального дослідження певних об'єктів. Описане дослідження можна вважати розширеною консультацією спеціаліста, його результати не мають доказового значення у провадженні, а отримані унаслідок його проведення висновки є джерелом виключно орієнтуючої інформації. Межі між непроцесуальним експертним дослідженням та попереднім дослідженням доказів за участі спеціаліста є розмитими. Водночас, з урахуванням положень ст. 69, 101, 102, 242—245, 332 КПК України, ст. 1, 7-1 Закону України «Про судову експертизу», єдиним процесуальним механізмом експертного дослідження доказів варто визнати ініціювання проведення судової експертизи та використання отриманого за її результатами висновку.

Об'єктами експертного дослідження доказів виступають матеріалізовані джерела (потенційно) доказової інформації, які можуть направлятися для проведення судової експертизи. Водночас, дискусійним є питання їх процесуальної форми та доказового значення.

Якщо експертне дослідження доказів здійснюється у межах судового провадження, або під час досудового розслідування стороною обвинувачення (тобто у випадках, коли сторона обвинувачення виступає ініціатором проведення судової експертизи), об'єкти, що направляються на дослідження, як правило, мають статус процесуальних джерел доказів (за окремими виключеннями, які будуть розглянуті далі). Так, ч. 5 ст. 101 КПК України визначає, що висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими. Це означає, що у випадку, якщо під час судового розгляду або у кімнаті для нарад, суд визнає недопустимим доказ, на якому ґрунтується висновок експерта, то і сам висновок, автоматично має бути визнаний недопустимим. До таких доказів варто віднести об'єкти, які направляють на дослідження, а також інші докази, які стали підставою для проведення експертизи.

Щодо об'єктів експертного дослідження (і судової експертизи) ч. 5 ст. 101 КПК України варто тлумачити таким чином: до направлення на дослідження згадані об'єкти мають бути отримані (зібрані) у спосіб,

передбачений законом, для того, щоб висновок експерта за результатами їх дослідження був допустимим доказом. Визнання судом об'єктів експертизи недопустимими доказами, відповідно, призводить до недопустимості висновку експерта. Зокрема, на це указують А. Ф. Волобуєв та В. В. Бажанюк: цитовані автори дійшли переконання, що однією з типових причин відхилення судом висновку експерта є порушення порядку отримання та подання експертів об'єктів дослідження [11, с. 86]. Відтак, на дослідження експерту мають направлятися ті об'єкти, які уже набули статусу процесуального джерела доказів унаслідок їх отримання уповноваженими особами у спосіб, передбачений законом [12, с. 92].

В контексті з'ясування процесуального статусу матеріальних об'єктів, які можуть направлятися для експертного дослідження, М. Г. Щербаківський також виокремлює предмети, що ймовірно мають відношення до розслідуваного кримінального правопорушення, але до проведення щодо них експертизи ще не мають статусу речових доказів. Як приклади таких об'єктів він наводить предмети, які можуть бути віднесені до зброї, наркотичних засобів чи інших кримінально-релевантних категорій тільки на підставі висновку експерта. Тобто, на думку М. Г. Щербаківського, такі об'єкти набувають статусу речових доказів тільки після отримання суб'єктом доказування відповідного позитивного висновку судового експерта. Водночас, цитований учений наголошує, що наведені речі все ж мають певну процесуальну форму, адже вони повинні бути офіційно надані в розпорядження судового експерта у порядку, визначеному чинним законодавством [10, с. 111]. Зауважимо, що схожий статус у кримінальному провадженні мають усі об'єкти, доказове значення яких до проведення судової експертизи не є очевидним: документи, щодо справжності яких наявні сумніви; копії слідів, які могли бути залишені учасниками кримінально-релевантної події або іншими особами; зразки біологічних речовин, вилучених на місці події, які можливо пов'язані з кримінальним правопорушенням тощо. Усі описані об'єкти поєднує те, що для категоричного вирішення питання про їх належність як доказів потрібно провести відповідні судові експертизи.

На нашу думку, такі «сумнівні» об'єкти експертного дослідження все ж мають статус досудових процесуальних доказів¹ (речових чи документів) виходячи із таких міркувань. По-перше, будь-який матеріальний об'єкт до направлення стороною обвинувачення судовому експертові, відповідно до вимог ст.ст. 93, 100 та інших положень КПК України, має бути отриманий у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, детально оглянутий та належним чином зафіксований у процесуальних документах. Тобто на момент проведення експертного дослідження такий «сумнівний» об'єкт уже пройшов процедури збирання (отримання), попереднього дослідження та процесуального закріплення і був використаний як підстава для прийняття

1 Позиція автора щодо дискусійного питання про співвідношення (та існування) досудових та судових доказів у кримінальному провадженні виходить за межі предмету даної статті та буде більш детально викладена у наступних працях.

рішення про проведення слідчої (розшукової) дії — призначення відповідної експертизи. По-друге, ст. 84 КПК України визначає доказами фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Після здійснення експертного дослідження такий «сумнівний» об'єкт буде повторно оцінений уже у сукупності з висновком експерта та скоріше за все втратить свою «сумнівність». Так, якщо висновок експерта підтвердить зв'язок дослідженого об'єкта з подією кримінального правопорушення, останній буде надалі використовуватися у кримінальному провадженні як доказ. У випадку, якщо висновок експерта буде негативним та спростує версію про зв'язок об'єкта дослідження з подією кримінального правопорушення, указаний матеріальний об'єкт буде використаний для встановлення *відсутності* відповідного факту чи обставини. Надалі такий об'єкт або втратить доказове значення та буде виключений із доказової бази, або буде використаний стороною захисту разом із відповідним висновком експерта як неправдувальний доказ.

Водночас окремі об'єкти, які можуть піддаватися експертному дослідженню в кримінальному провадженні, не мають чітко визначеної доказової процесуальної форми та не набувають статусу процесуального джерела доказів. Насамперед мовиться про живих людей і тварин, а також їхні трупи. Утім, наведені об'єкти попри невизначеність їх доказового статусу мають попередньо досліджуватися та направлятися для проведення судових експертиз за процедурою, чітко визначеною законом. Так, труп або його частини до призначення судово-медичної експертизи мають бути оглянуті в порядку ст.ст. 238 або 239 КПК України. Живі люди (після освідування чи без такого) для проведення судових експертиз направляються за їх згодою або примусово на підставі ухвали слідчого судді або суду. Унаслідок здійснення експертного дослідження таких специфічних об'єктів, суб'єкти доказування отримують відповідну криміналістично значущу інформацію, яка закріплюється у висновку експерта та надалі використовуються у кримінальному процесуальному доказуванні. Тому живих людей та тварин, їхні трупи варто визнати матеріалізованими джерелами криміналістично значущої інформації та специфічними об'єктами експертного дослідження доказів.

Специфічний процесуальний статус також мають зразки для проведення судової експертизи. Переважна більшість вітчизняних науковців вважають, що такі об'єкти не є доказами у кримінальному провадженні [13, с. 120; 14, с. 21 та ін.]. Аргументація наведеної тези зводиться до того, що такі об'єкти не несуть інформацію про саму кримінально-релевантну подію, не мають доказового значення і відграють допоміжну роль у дослідженні основних об'єктів, направлених для проведення судової експертизи. Водночас, варто погодитися з С. О. Ковальчуком, що зразки речових доказів (наприклад, зразки крові, виявленої на місці події) все ж варто вважати похідними речовими доказами у кримінальному провадженні [13, с. 120].

У випадках, коли експертне дослідження доказів здійснюється стороною захисту, потерпілим чи представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (тобто ініціаторами проведення судової експертизи виступають указані особи), процесуальний статус досліджуваних об'єктів визначити складніше, адже у багатьох випадках закон не регламентує порядок їх збирання (отримання) такими особами. Якщо збирання таких об'єктів здійснювалося у процесуальному порядку (отримання тимчасового доступу за ухвалою слідчого судді, проведення слідчої (розшукової) дії стороною обвинувачення за клопотанням наведених вище суб'єктів), то направлені для експертного дослідження об'єкти уже мають статус відповідних процесуальних джерел доказів. В інших випадках вказані об'єкти набувають доказового статусу від моменту їх отримання суб'єктом доказування за умови, що вони надалі будуть використані шляхом подання стороні обвинувачення чи суду.

Предметом експертного дослідження доказів є певні криміналістично значущі відомості про досліджувані об'єкти, які можуть бути отримані експертом з використанням його спеціальних знань та викладені у відповідному висновку. При цьому, предмет дослідження конкретизується його ініціатором шляхом формулювання питань, які ставляться перед експертом. Варто погодитися з М. Г. Щербаківським, що у результаті призначення судової експертизи отримується як доказова, так і орієнтуюча інформація [10, с. 84], проте саме доказова інформація, закріплена у висновку експерта, є бажаним результатом, який розраховує отримати ініціатор проведення експертизи.

З урахуванням викладеного, експертне дослідження доказів ми пропонуємо розуміти як *додаткову форму* дослідження доказів, яка полягає у направленні суб'єктом доказування певного матеріалізованого джерела (потенційно) доказової інформації для проведення судової експертизи та пізнання такого об'єкта через призму змісту отриманого висновку експерта.

Висновки. Отже, у багатьох випадках належне опрацювання джерела доказової інформації, з'ясування та пізнання відомостей, які у ньому містяться, потребує від суб'єктів доказування використання відсутніх у них специфічних знань та навичок у певних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. Судова експертиза, як форма використання спеціальних знань, є одним із кримінальних процесуальних засобів, які суб'єкти доказування можуть використовувати з цією метою.

Передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених суб'єктів доказування щодо ініціювання судової експертизи та діяльність судового експерта щодо її проведення (здійснення судово-експертного дослідження) варто визнати різними видами процесуальної діяльності. Судова експертиза та її висновок відіграють у процесі доказування специфічну роль, адже виступають засобами пізнання інших, направлених на дослідження експертові об'єктів, і мають доказове значення виключно у сукупності з ними та в контексті

їх правильного розуміння. Тому процесуальну діяльність суб'єктів доказування, що полягає у направленні певного матеріалізованого джерела (імовірно) доказової інформації для проведення судової експертизи та пізнання такого об'єкта через призму змісту отриманого висновку експерта ми пропонуємо визначати як *експертне дослідження доказів*. Об'єктами такого дослідження є матеріалізовані джерела доказової інформації, які були зібрані (отримані) суб'єктами доказування у спосіб, визначений законом, попередньо досліджені та направлені для проведення щодо них судової експертизи. Предметом експертного дослідження доказів, на нашу думку, є криміналістично значуща інформація (доказова і орієнтуюча), яку несе матеріалізоване джерело, що було направлено для проведення судової експертизи.

Перспективним видається подальше дослідження механізму прийняття рішення про ініціювання проведення судової експертизи як форми використання доказів у кримінальному провадженні.

Перелік посилань

References

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 23.02.2024).
 2. Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 58—68. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.03.
 3. Клименко Н. І. Несудова експертиза, або експертиза соціуму. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 424—429.
 4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 19.02.2024).
- Law of Ukraine as of 25.02.1994 No. 4038-XII «On Forensic Expertise». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (access date: 23.02.2024) [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2019). Regarding the issue of the classification of forensic examination as investigative (search) action. *Criminalistics and Forensics*. Vol. 64. Pp. 58—68. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.03 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2014). Non-judicial examination, or examination of society. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 14. Pp. 424—429 [in Ukrainian].
- Order of the Ministry of Justice of Ukraine as of 08.10.1998 № 53/5 «On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (access date: 19.02.2024) [in Ukrainian].

5. Перлін С. Співвідношення судової експертизи та експертного дослідження в діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 283—287. Perlin, S. (2017). Correlation of forensic examination and expert research in the activities of the expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. № 2. Pp. 283—287 [in Ukrainian].
6. Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 313—328. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-313. Zhuravel, V. A., Kovalenko, A. V. (2022). Examination of evidence in criminal proceedings as a component of the proof process. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. № 29 (2). Pp. 313—328. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-313 [in Ukrainian].
7. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (дата звернення: 01.03.2024). Resolution of the Supreme Court of Ukraine as of 30.05.1997 № 8 «On forensic examination in criminal and civil cases». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (access date: 01.03.2024) [in Ukrainian].
8. Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232—236. Starenkyi, O. S. (2014). Subjects of evidence in criminal proceedings: concepts and classification. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*. № 12. Pp. 232—236 [in Ukrainian].
9. Глов'юк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, 2015. 602 с. Hloviuk, I. V. (2015). Criminal procedural functions: theoretical and methodological principles and implementation practice : Doctor's thesis of Juridical Sciences. Odesa. 602 p. [in Ukrainian].
10. Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с. Shcherbakovskiy, M. H. (2015). Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings : monograph. Kharkiv. 560 p. [in Ukrainian].
11. Волобуєв А. Ф., Бажанюк В. В. Проведення експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Кривий Ріг : Видавець Чернявський Д. О., 2023. 228 с. Volobuiev, A. F., Bazhaniuk, V. V. (2023). Conducting examinations in criminal proceedings : Monograph. Kryvyi Rih. 228 p. [in Ukrainian].
12. Коваленко А. В. Джерела доказової інформації та процесуальні джерела доказів: співвідношення і значення для формулювання криміналістичних рекомендацій. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності : мат-ли всеукр. наук.-практ. конф.* (Одеса, 06.10.2023). Одеса, 2023. С. 88—93. Kovalenko, A. V. (2023). Sources of evidentiary information and procedural sources of evidence: relationship and significance for the formulation of forensic recommendations. *Current aspects of forensic and psychological support of law enforcement activities : materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference*. Odesa. Pp. 88—93 [in Ukrainian].

13. Ковальчук С. О. Вчення про речо- Kovalchuk, S. O. (2018). The doctrine of ві докази у кримінальному процесі: material evidence in the criminal pro- теоретико-правові та практичні ос- cess: theoretical-legal and practical нови : дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, foundations. Doctor's thesis of Juridical Sciences. Odesa. 626 p. [in Ukrainian].
14. Коропецька С. О., Юрчишин В. М., Koropetska, S. O., Yurchyshyn V. M., Савченко В. А. Відібрання зразків бі- Savchenko, V. A. (2019). Selection of sam- ологічного походження під час досу- ples of biological origin during pre-trial дового розслідування : монографія. investigation : Monograph. Chernivtsi. Чернівці : Технодрук, 2019. 184 с. 184 p. [in Ukrainian].

Expert examination of evidence in criminal proceedings **A. Kovalenko**

The article is dedicated to elucidating the essence of expert examination of evidence as a component of evidentiary activity in criminal proceedings. Expert examination of evidence, as a component of evidentiary activity, is distinguished from judicial expertise, which is a type of procedural activity and a form of utilizing specialized knowledge in legal proceedings, particularly in criminal cases. The relationship between preliminary, judicial, and expert examination of evidence has been examined. It has been established that expert examination of evidence is an additional and subsidiary (except in cases of mandatory appointment of expertise) type of evidence examination. It is determined that the subjects conducting expert examination of evidence are authorized entities of evidence, who initiate the conduct of judicial expertise, receive and evaluate the expert's conclusion, and through its content, comprehend the objects sent for examination. It is emphasized that expert examination of evidence can be carried out in procedural (by initiating the conduct of judicial expertise and evaluating its conclusion) and non-procedural forms (by initiating the conduct of so-called extrajudicial expertise, or expert examination in the narrow sense). The author states that the objects of expert examination of evidence are materialized sources of evidentiary information that have been collected (obtained) by the evidentiary subjects in a manner defined by law, preliminarily examined, and directed for the conduct of judicial expertise regarding them. At the moment of their expert examination, the mentioned objects already have the status of procedural sources of evidence. At the same time, the author draws attention to the specificity of the procedural status of certain objects of such examination: living individuals, human and animal corpses, and samples for comparative analysis. In criminal proceedings, the subject of expert examination of evidence is recognized as criminally significant information (evidentiary and orienting) conveyed by a specific materialized source that has been directed for judicial expertise.

Keywords: forensic expertise; evidence; pre-trial investigation; court hearing; evidence examination; expert examination; expert conclusion.

⇒ Коваленко, А. В. (2024). Експертне дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 194—207. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.18.